

Josep Piera

Els fantàstics setanta
1969-1974

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2020

30 de maig de 2017

Dia gris.

Cel gris.

Llum en gris.

Núvols de llevant. Oratge tempestuós.

Plourà? Tant de bo la grisor del cel fora l'anunci de pluja.

Comence aquest diari de memòries el dia del meu setanté aniversari.

Setanta anys, quasi res! O quasi tot.

De jove era incapaç d'imaginar-me vell. I ara? Ara prefereisc imaginar-me jove, com solen fer els vells.

Escric en present i en passat, deixant que l'atzar ordene i organitze els bocins descolorits d'un mosaic desfet: el que va ser i ja no és.

Escric contra l'oblit? Escric d'allò que tinc, però no tinc: el temps viscut.

Cada edat en té una visió —del temps passat i viscut—; i, en aquest moment, la meua és la d'algú amb la consciència de tindre'n més —de temps— per memorar el passat que no per somiar el futur. Això, tanmateix, és el que dona sentit a la vida. Vivim per a recordar? Potser sí, quan arriba la velledat.

El passat present i el present passant.

Recordar sense nostàlgia, sense malenconies. Cada cosa al seu temps, fa la dita. Amb raó. La vellesa és el temps dels records, i és bo triar-ne els millors. Ja ho digué el clàssic que

Cualquier tiempo pasado fue mejor. Sense nostàlgia, torne a dir. Ho afirmava un altre clàssic, encara més clàssic, allò que el riu no du sempre la mateixa aigua, tant si el mirem des de la vora com si ens capbussem en el corrent.

Som en un cos, en un temps, i en un lloc.

Em qüestione si «rememorar» és el mateix que «recordar». Em responc que la memòria recupera moments capturats de la consciència, mentre que el record retroba instants guardats en la inconsciència. O en el subconscient, millor. Es rememoren fragments viscuts de la vida exterior, es recorden engrunes de la vida interior. Els uns i les altres em porten ara l'escriptura. Em transporten prop i lluny, en una mena de viatge sedentari cap a enlloc. Un viatge vital. Deia un filòsof que els humans som en el temps. Repetesc que som en un cos, en un temps, i en un lloc..., mentre som.

Recordar és tornar a cordar bocins de la vida viscuda i fer-ne un collar de meravelles. O de fantasies.

Aquest diari intenta reflectir qui vaig ser..., de jove. Un miratge? Records i memòries. Text i context. Ara i adés. O adés i ara. Memòries i records que m'han fet ser qui soc. Som pels altres, i amb els altres.

Soc en un cos, en un temps, i en un lloc, repetesc. Soc amb un cos. Soc un cos. Soc el cos que em fa ser..., en passat, i en present.

I punt.

M'arriba la veu de Marifé, que em reclama. Avui és també el dia del seu sant, perquè el seu nom de bateig és Maria Fernanda, encara que tots li diem Marifé. Ens felicitem amb una abraçada i un bes..., com el que som: dos vells que s'acompanyen en la darrera part del camí que han compartit

durant cinquanta anys. Ella fa uns dies que es queixa adolorida per culpa de la ciàtica —diuen els metges—, i a penes si pot caminar amb l'ajuda d'un bastó. La bellesa del passat s'ha transformat en la vellesa del present. De la be amb so de bes a la ve en cant de vida.

Del bell temps al temps vell, ai!

Enmig, el que relliga el record i el que dicta la memòria: la vida viscuda.

Ens vam conèixer l'estiu de 1969 al pati renaixentista de la Universitat de València. La veig en blanc i negre, ara, a ella —Marifé—, entre la llum i l'ombra, avançant pel claustre, els cabells curts com Jean Seberg, l'actriu d'*À bout de souffle*, i el somris encisador de Natalie Wood a *West Side Story*; vestida, però, amb una minifalda a quadres; una figura andrògina en femení, o en unisex que se'n deia. La veig així, somrient de lluny, apropant-se'm.

Com hauria sigut la meua vida si no haguera conegut Marifé? Potser me n'haguera anat nord enllà, potser hauria caigut en un pou fosc, potser m'hauria perdut, potser... Tinc clar que no seria qui he sigut, perquè qui he sigut, i qui soc, ho dec en molta i bona part a ella. Soc qui soc per ella. Amb ella. Gràcies a ella. Cascú fent les seues cascunades, però acompanyant-nos. Ella ha dit en alguna ocasió que soc una milotxa volandera de la qual, ella, i només ella, té el fil que la manté volant; quan van maldades ella estira del fil i la milotxa abaixa fins que ella la recull al terra, o als braços.

Així ha sigut, des d'aquella lluminosa vesprada d'estiu del 69 fins ara que compartim les mútues velledats: dues soledats que s'acompanyen. Això ho va dir Rainer Maria Rilke, crec. Ara és la memòria qui vola com una milotxa per un cel en-

nuvolat cap aquell estiu. Ella, Marifé, continua tenint-ne el fil que la fa anar pel cel.

Aquell dia assolellat de setembre, ella i jo teníem vint-i-dos anys. Avui, en aquest dia ennuvolat de maig, els dos en tenim setanta. Ens uneix la vida. Una vida conviscuda i compartida en el temps.

Han començat a caure unes tristes gotes de pluja no gens primaverals: quatre llàgrimes dolces, i grises. La tempesta anunciada pels metereòlegs televisius i pels núvols de llevants s'ha anat esborrant i han aparegut unes clarianes d'un blau tímid al cel.

Bon dia, doncs, per a recuperar aquella trobada feliç.

Aquell dia de setembre de l'any 69 havia pujat a València perquè tenia un examen a mitjan matí. Havia quedat amb Joan E. Pellicer, el meu millor amic, que, quan acabara d'examinar-me, passaria pel seu pis d'estudiant i aniríem a dinar junts. Així ho vaig fer. Vaig eixir de la Normal de Magisteri —un edifici lleig, enrajolat, allargat a la vora del riu sec, cap als afores «salerosos» de València— i em vaig dirigir, caminant per una avinguda amb palmeres falangistes (cara al sol), fins al carrer Pelayo, on Joan tenia una habitació llogada en el pis d'una dona de nom quixotesca: li deien Dulcina. Amb ell, xarrant animadament, hi havia un conegut meu, Vicent Pedrós, amb qui s'havia trobat la nit anterior. Joan ens presentà.

Pedrós, aleshores, estudiava Art Dramàtic a Madrid; jo dirigia una obra de teatre a Bellreguard. A Joan li va semblar interessant que anàrem a dinar tots tres, i així ho férem. Vam apropar-nos al menjador universitari perquè el teníem a tocar i era barat. Érem estudiants i els pocs diners que teníem preferíem gastar-los en llibres, anant al cinema... Parlàvem de

teatre. Pedrós havia actuat en una obreta de Federico Garcia Lorca, i en un paperet en una peça clàssica que s'havia passat per la televisió. Teníem la mateixa edat —més o menys—, però ell, als meus ulls, era un actor professional, mentre jo era un incipient director *amateur* (que en francès vol dir «amador») de l'anomenat aleshores teatre independent.

Jo coneixia la poesia i el teatre de Lorca, i sabia de quina obra em parlava Pedrós, *Amor de don Perlimplin con Belisa en su jardín*. Joan havia fet saber a Vicent que jo estava muntant una obra pacifista que se'n deia *Elegia por la guerra*. Joan no li havia dit que havia sigut ell, precisament, qui m'havia embolicat en aquell muntatge. La meua experiència teatral es limitava a alguna dramatització fent d'actor ocasional, com a espectador (era un assidu al festival de teatre d'Alcoi), i de lector de la revista *Primer Acto*. Alcoi era una fita del teatre independent, un festival que portava un grup, La Cazuela, on es representaven obres de grups d'avantguarda, com un de mim, Els Joglars, de Barcelona, i un de còmics, La Cuadra, de Sevilla, i més. *Primer Acto* era el butlletí informatiu de la dramàtica avantguarda hispànica.

Mentre feia el servei militar un any abans, havia escrit unes peces breus, menys absurdament divertides que les d'Ionesco, un autor reconegut a França, el país des d'on arribaven les millors mogudes culturals del moment.

Com compartíem una conversa que ens interessava als tres, decidírem anar a prendre café a Lauria, la cafeteria que teníem a dues passes, al centre mateix de la ciutat, en una cantonada amb visió panoràmica de la plaça del Caudillo; aquella cafeteria estava de moda perquè tenia una bona vista i la clientela es passava hores mirant el personal, i perquè a tocar hi era el cinema Artis —on projectaven les pel·lícules que ens agradaven—, i també les llibreries Lauria i Viridiana,

dos santuaris laics d'aquells anys. La llibreria Lauria era un temple clàssic; Viridiana, la capella moderna i bunyueliana dels devots d'esquerres.

Pedrós va dir que havia quedat amb una amiga, amb la qual havia anat a Bilbao recentment. Joan la coneixia perquè havien passejat junts per Roma, en el viatge de final de carrera. Pedrós i la seua amiga s'havien citat a la biblioteca de la Universitat i allà que ens n'anàrem sense parar de xerrar de teatre, de Madrid, de García Lorca, de nosaltres... Ella aviat seria Marifé (no la de Triana, sinó la de Meliana).

No he oblidat, ni de pell ni de cor, l'energia càlida amb la qual Marifé m'encaixà la mà quan ens presentaren; tanta força contrastava amb la seua figura fràgil. Me'n vaig enamorar en aquell instant? Sí, però sense ser-ne conscient. Ella duia unes fotos en un sobre i ens posàrem a mirar-les. Ella era la protagonista d'aquell relat viatger en blanc i negre, com si fora la musa del fotògraf Pedrós. Bilbao feia d'escenari i ella de figura en un paisatge gris, que imaginàvem en verd. Tots dos contaven peripècies del viatge; ella coneixia Bilbao d'abans, perquè l'havien tinguda interna en un col·legi de monges puríssimes d'on un dia s'escapà, i se'n tornà cap a casa en tren; Maria Fernanda parlava d'una amiga seua, Maria Rosa —que també apareixia feliç a les fotos—, i parlava de la boira, del mar i de la pluja... Jo duia un llibre de poemes de Blas de Otero, on n'hi havia un de dedicat a Bilbao, i el vaig llegir en veu alta: «...*túrbio regazo de mi niñez, húmeda de lluvia*». Marifé digué que a ella la pluja també li recordava Bilbao... i l'internat de La Pureza. Per a Joan i per a mi, Bilbao era una ciutat amb tots els colors del verd, com cantava Raimon. També els carrers de Bilbao tenien una llum verda, digué ella. Marifé es convertí tot d'una en «l'enamorada de la pluja», per a mi.

Després ens n'anàrem a fer-nos una cerveseta, a pegar un mosset, de copes, i acabàrem a Capsa 13, un tuguri situat al barri del Carme. Capsa 13 encara no havia esdevingut el centre de la mala-bona vida nocturna de la clandestinitat heterodoxa valenciana; o a penes si començava a ser-ho. A la façana d'aquell local destacava un gegantí Elvis Presley de coloraines pop; a l'interior, per les parets, hi havia fotogrames de cartó d'*El jove Torless*, una pel·lícula de les d'art i assaig, estrenada recentment a València (la novella de Robert Musil la llegiria més tard). Les foscors amicals de Capsa 13 evocaven les boïtes de París, per bé que València no era París, ni el barri del Carme fora el barri llatí. Però en aquell cau fosc els cossos es podien tocar, i això era un goig preciós, i rar.

El guia d'aquell comboi nocturn, per suposat, era el Joan. El local el recorde amb poca gent, asseguts sobre coixins tirats al terra, amb músiques insòlites de fons i entre foscors d'ombres amicals. A partir d'aquella vetlada, Capsa 13 es convertí en un refugi on trobar companys amb qui compartir fantasies de present i de futur. Capsa 13 era el forn on la cassola valencianista bullia més en fosc que no al foc. El seu creador va ser Rafa Ferrando, un amant del cinema que després escriuria una divertida novella pop; ell, i Luis Fernández (després Lluís, i després novament Luis), que l'acompanyava; Fernández també escrigué una novella sobre l'alegre fosc valenciana d'aquells anys.

Quan eixírem d'aquella capsa de música, pels carrerons del barri no hi havia ni una ànima; les rates devoraven tranquil·lament les deixalles vegetals d'un mercat, i els gats les ensumaven de lluny. Neorealisme a la italiana: València, ciutat tancada. Per aquells carrerons anàvem contents com el que ja érem des d'aquella nit mateixa, una colleta d'amics. Joan i jo acompanyàrem la parella a l'estació dels Trenets, a l'altra

banda del riu, perquè ambdós marxaven a Meliana, un poble de l'Horta Nord, on hi vivien, cascú a ca seua. Joan i jo ens acomiadàrem poc després, a la porta del seu pis al carrer Pelayo, a tocar d'una altra estació, la del Nord.

Vaig pujar al Dos Cavalls (que mon pare m'havia deixat) i me'n vaig tornar a Gandia. Content. Content d'haver conegut persones com Pedrós i la que no era encara Marifé. Havíem quedat en retrobar-nos el dissabte següent a Bellreguard, a veure l'assaig d'*Elegía por la guerra* i passar el cap de setmana a l'apartament que Joan tenia a la platja dels Pedregals de Daimús... mirant la mar.

L'obra de teatre estava previst estrenar-la per Sant Miquel, durant les festes de Bellreguard. No faltava molt per a la nit d'aquell dia.

Ha eixit el sol, i la llum fa més lluents els verds de la Drova, la vella vall on Marifé i jo vivim des de l'any 74. La llum desapareix a poc a poc i em fa sentir que torna el bon temps. La primavera del vell, ai!

Sense queixes ni remordiments. Sense recança de res. Fer present el passat és una manera fantàstica de viure la velledat.

Recorde, rememore, recree, reveig i revisc, retrobe instants passats (que no perduts), i els revise, com qui torna a llegir un llibre i s'adona que el contingut no ha canviat, tot i que ell en faça una lectura distinta. Res no és el que va ser perquè la visió d'ara és una altra. Soc jo qui és un altre, qui mira diferent, qui en fer present el passat el transforma, volent o sense voler, conscient o inconscient. També la ciutat és una altra, tot i que el nom siga el mateix de sempre: València.

Un *collage* mental, un àlbum de fotos inexistents, un tren-closques que ara ordene a caprici: una fantasia real.

Ara tots fan fotos amb un clic silenciós; fotos que la gent envia a qui vol, però que segurament no tornarà a mirar mai

més. Abans, poca gent tenia una càmera de fotos i qui en tenia l'usava excepcionalment; les fotos es remiraven com estampes íntimes, i es guardaven en un àlbum secret, com un tresor d'instantos viscuts. A moltes cases, se'n solien tenir emmarcades les dels avis, vius o morts, les dels parents absents, i les de les criatures el dia del bateig o de la primera comunió: el passat, el present, i el futur. Icones familiars.

Un diari és un àlbum de records escrits? Un calidoscopi d'instantànies contemplades a través de llums multicolors? Una carpeta que conserva papers rebolicats? És això la vida dels humans quan ha passat? Records, estampes personals, miratges de la memòria, retalls salvats de la vida que s'esborra, paraules escrites, papers guardats...

La vida es viu al moment. Quan passa, se'n conserven bocins memoritzats. La resta va a l'oblit. O al reciclatge.

Com era València a les acaballes dels seixanta? No era «*la tierra de las flores, de la luz y del amor*» que cantava Sara Montiel, sinó una ciutat d'un gris mesquí, d'un agre humit. València no era cap ciutat alegre. Les alegries, com a molt i per als estudiants de lletres, es trobaven arraconades en algunes tendes de discos, a les noves llibreries, als cinemes d'art i assaig, i en tuguris on s'amagava la bohèmia local de joves desficiosos, majorment arribats de les comarques dels voltants, que així se sentien acompanyats. València era una ciutat apagada, per estrelles infinites que hi haguera de nit al firmament. Una ciutat envoltada d'una horta que es transformava a poc a poc en un abocador d'escombraries, travessada per un riu sense aigua; un riu, el Túria, que l'havia devastada uns anys enrere.

La tenia poc viscuda, València i la seua horta, encara. Sentia que estava aprenent a conèixer la ciutat. Jo provenia de Beniopa, un poble de la Safor, però m'havia educat a Gandia, que no de bades s'autocomplaia en anomenar-se «València, la xica». València era la Ciutat en majúscula, una Gandia gran; una ciutat que em permetia gaudir de la llibertat individual acabada d'assolir amb la majoria d'edat (21 anys). L'estava descobrint de dia i de nit. Però València —repetesc— no era París, com el riu Túria no era el Sena; de melodies amb fulles mortes sobre l'asfalt no se'n cantaven, a València, i si se'n cantaven no se sentien enlloc; a València només la cantava Sara Montiel, ai! París vivia el seu primaveral «prohibit prohibir»; nosaltres ho teniem prohibit tot.

Qui érem, nosaltres? Uns jovenets arribats a la ciutat des dels pobles de la rodalia provincial, a fer estudis dels anomenats «superiors»; érem els brots tendres dels supervivents d'una guerra incivil, els possibles hereus de petits negociants o comerciants locals: la inversió dels beneficis que les famílies obtenien de la taronja. Xiquets de poble. O de vila, com a molt. Educats entre pors religioses i consignes feixistes, entre càstigs perversos i misses solemnes, ansiosos de gaudir de les llibertats estrangeres, els ecos de les quals ens arribaven en forma de llibres clandestins, en discos i films vinguts d'altres països. Fantasies de mons desconeguts. Feia uns pocs anys que les cançons dels Beatles ens havien omplert el cap de somnis multicolors. Somnis en anglés —una llengua que ningú no entenia—, que volíem fer reals.

L'any 69 passaren moltes coses importants, abans i després d'aquell dia que Marifé aparegué somrient sota la llum,

voltant l'estàtua de Lluís Vives. Pel febrer m'havien llicenciat del servei militar i havia tornat a casa. A la casa dels pares. Intentava estudiar seriosament, cosa no gens fàcil, tenint com tenia la ment en plena efervescència hormonal. Però trobava temps per a tot, i en tot m'abocava venturós i aventurer, ingènuament i apassionadament. Em sentia ansiós després d'haver-me alliberat de la disfressa que suposava l'uniforme militar. També m'havia deixat créixer els cabells, duia bigoti i una barbata incipient. Volia ser jo, no el que els altres volgueren fer de mi. Em sentia poeta i volia ser escriptor.

Al pati de casa, la nit de Sant Josep, el gloriós dia de Falles i del meu sant, se'm va ocórrer fabricar un ninot amb l'uniforme d'aviació; el vaig farcir de palla i de papers manuscrits (cartes d'amor, versos d'amor, relats d'amor...) i li vaig botar foc com a un ninot de falla; veure aquell ninot uniformat encés en flames que desapareixia transformat en un revol d'espurnes i un munt de cendra cremant, fou un acte d'alliberament. «*Te quemaste, te quemaste, como un muñeco de falla*» li cantava al ninot seguint una copla del folclòric Antonio Amaya. Així vaig acabar amb aquell monyicot vestit de blau militar: cremant-lo en una falla secreta al meu pati particular. Un *happening* privat.

Després d'aquella solitària nit de foc, em vaig posar de seguida en marxa cap al futur, a estudiar més, a llegir més, a viure més, a moure'm més... I a escriure versos maldestres i obretes de teatre de l'absurd (ja més Beckett que no Ionesco). M'havia atrevit a ser lliure; a fer-me càrrec, fins i tot, de la direcció d'una peça teatral que assajaven una colla de jovenets rebotats del seminari, ells; col·legiales de convent, elles. Això era el grup Baladre de Bellreguard: un grup teatral muntat amb l'ajuda d'un capellà d'esperit postconciliar.

Li posàrem el nom de Baladre per ser una planta verinosa que creixia silvestre pels barrancs i feia unes flors de molts colors.

Cau la vesprada i cauen els records.

«Cau la nit com un cau», vaig escriure en aquell temps.

Torne al present.

Marifé em crida.

Vaig cap a ella, milotxa que baixa dels núvols.

Unes pinzellades retrospectives per situar-me en l'escenari on va començar tot.

Les acaballes dels anys seixanta canviaren radicalment l'esperit dels joves als Estats Units, i a Europa. A París havia esclatat la revolta estudiantil, i, als Estats Units, la joventut s'havia fet hippy, cantava l'amor lliure i fumava marihuana, però, a nosaltres, les notícies que ens arribaven dels Estats Units i de França eren ben poques; a penes si algunes músiques provinents de San Francisco. A Europa, Londres anava substituint París en l'imaginari dels joves inquiets, com a ciutat on alliberar-se de les pressions i les repressions; Califòrnia era el somni d'una nit de fira amb el cel estrellat de coloraines pop i la lluna llunàtica a tocar, com Nova York el decorat amb gratacels d'algunes pel·lícules en color i cinemascop.

De tot allò que estava canviant el món, la millor informació, si més no per als desficiosos d'aquella València provinciana, la portava el turisme estranger, majorment provinent de París, de qui aprenguérem, entre altres llibertats, a besar «a la francesa», que era una desconeguda manera de besar. Això comportava, a més, l'aprenentatge directe de llengües estrangeres, de poder llegir llibres prohibits, de sentir cançonetes divines, de conèixer persones que pensaven diferent, de

deixar de fumar tabac negre canari i descobrir d'amagat una herba fumable, de trobar que l'illa d'Eivissa es convertia en un somni del paradís enmig del mar...

En molt d'açò, i de més, Joan fou el meu guia personal en aquells anys; ell fou el missatger dels déus que em mostrava les moltes cares de les coses i de la gent; Joan m'introduí en els cercles artístics clandestins de València, i això suposà la descoberta de noves coneixences i novíssims coneixements. No el tinc per cap mestre perquè —tot i ell ser mestre d'escola— no pretenia ensenyar res ni adoctrinar ningú, sinó que es mostrava com era: senzillament obria la porta del seu món amb l'agilitat que el caracteritzava. Jo l'acompanyava arreu. Així establírem una relació que encara ens uneix, a pesar de les distàncies posteriors.

Joan havia aparegut de sobte l'estiu de 1967 per activar els meus somnis engabiats. Aleshores jo tenia vint anys. Recorde que es féu present de colp, abaixant l'escala de fusta que duia al soterrani de l'Ateneu Juvenil de Gandia, amb un soroll atrotinat, superior al que provocava el vell ascensor d'aquell edifici; l'Ateneu era un antre estret i humit: un soterrani literal. Em sorprengué que Joan se'm presentara sense cap formalitat:

—Soc Joan, i tu?

—Els amics em diuen Pepe.

Em sorprengué més encara que diguera el seu nom en valencià, cosa que no feia cap jove, llavors, a Gandia. Els ateneuistes el coneixien i el tenien com un company excèntric; el novat era jo, que feia poc que havia entrat en aquell antre *underground* on se solien fer lectures de teatre i de poesia, reunions clandestines, i s'estava muntant un cine-club.

La vesprada que Joan va fer la seua sorollosa aparició preparam una lectura de poesies, i ell s'hi afegí de seguida.

Després anàrem a prendre un café i ens contàrem les nostres vides. Ell acabava de treure les oposicions de Magisteri, tot i tenir un any menys que jo, i havia entrat a la Universitat de València a estudiar Filosofia i Lletres. Volia ser crític d'art. Li vaig contar que jo havia eixit feia poc d'una misteriosa malaltia, que havia représ el batxiller per lliure, que seguia treballant en el negoci familiar..., i que m'agradava la poesia.

Joan digué que tenia amics poetes; i també que era «valencianista» (a favor de la llengua i de la cultura dels valencians, aleshores menystinguda oficialment, quan no perseguida políticament, i ignorada culturalment). Joan va ser, doncs, el primer valencianista que vaig conèixer; a qui primer vaig sentir dir, sense embuts ni complexos, que valencians, catalans i illencs parlàvem la mateixa llengua i compartíem una història i una tradició literària. Em parlà d'Ausiàs March, el nostre gran clàssic, senyor de Beniarjó. Li vaig respondre que tenia clar que el valencià i el català eren la mateixa llengua perquè havia visitat més d'una vegada Barcelona amb mon pare, que ell i els seus socis barcelonins s'entienien sense problemes parlant com parlaven; d'Ausiàs March, en coneixia el nom, perquè així se'n deia l'institut laboral de Gandia, i perquè a Gandia hi tenia dedicats uns premis de poesia, però que no l'havia llegit; també li vaig dir que m'agradaven els cantants de la Nova Cançó. Aleshores la sorpresa la tingué ell.

—Quins? —em preguntà.

—Raimon, Joan Manuel Serrat...

—T'agrada Raimon?

—Sí. Tinc discos seus.

—Coneixes les *Cançons de la roda del temps*?

—Les conec, sí. En tinc el disc.

—Has llegit més coses de Salvador Espriu?

—No.

—Un dia anirem a València i et duré a una llibreria on tenen molts discos de la nova cançó, llibres d'Espriu, i d'altres d'autors catalans i estrangers.

Aleshores em preguntà en quina llengua escrivia els meus poemes —ell deia «poemes» i no «poesies»— i li vaig respondre que en tenia d'escrits en castellà i en francès. Em demanà si li'ls deixava llegir; li vaig respondre que sí, però més endavant. En aquell moment no m'atrevia a mostrar res del que escrivia a ningú.

—I com és que no n'escris en català?

—Perquè no en sé. Les poesies les faig en castellà, les cançons en francès, que sona més melodiós.

Joan va pensar que en feia broma, que li estava dient una *boutade*.

Vam quedar en veure'ns.

Un dia em va portar a la llibreria que m'havia dit. Era un local modest, a València, en una replaceta prop del Parterre, on hi havia llibres i discos diferents als que tenien la majoria dels altres establiments del ram. Crec que se'n deia Ca'n Boils, pel cognom del propietari, Emili Boils, un poeta ara oblidat. Molts dels llibres i dels discos arribaven de Barcelona, que era en aquells temps la ciutat d'on provenia tot allò considerat modern de veritat. Barcelona era la porta d'Europa. No recorde el nom de la replaceta on estava la llibreria, sí que recorde que vaig comprar un single i un llibre. El disc tenia quatre cançons valencianes tradicionals, cantades per Maria del Carme Girau, i la caràtula mostrava una botigeteta de ceràmica amb flors. Aquell disc i aquella veu em van colpir. Aquella música quedava moderna per no ser-ho gens, o per ser tradicional. Ho recorde perquè una d'aquelles cançonetes me la cantava ma mare, de xiquet, quan encara m'adormia al seu braç. Se'n deia *Cançó de bressol*, tot i que jo la coneixia per

La meua xiqueta. Aquella cançó tenia un dolç perfum de gemils. Què vaig sentir dins meu escoltant-la? Maria del Carme Girau cantava amb una veu que se'm feia íntima, entranyable pel to i pel so, per la lletra evocadora, senzilla i elemental, i per allò que em feia tremolar interiorment.

El llibre que vaig comprar era *Nosaltres, els valencians*, de Joan Fuster. Ja me n'havia parlat abans, el meu amic. El llibre de Fuster em costà prou de llegir, perquè em sorprengué la llengua, el tema, i el plantejament que feia sobre els valencians. Tot i les dificultats, la lectura d'aquest llibre va despertar-me inquietuds que no m'havia plantejat mai. Aquesta curiositat m'impulsaria a acompanyar Joan a una xarrada de Fuster. Fuster resultà ser un home alt, desgarnat, que fumava tabac ros mentolat i americà, i que usava un llenguatge provocatiu, alhora que convincent, i imantador, sentit en directe. Mai havia vist abans un escriptor parlant en valencià culte, i fent-ho sobre «nosaltres, els valencians». Llegir-lo, repetesc, em resultava complicat, potser per la llengua, potser perquè jo llegia poesia i novel·les, però no assaig; també perquè no tenia cap vocabulari ni diccionari a l'abast i això me'n dificultava l'entesa. Les paraules que no entenia me les anotava en un bloc, i li'n preguntava el significat a Joan quan ens retrobàvem pels caps de setmana.

Joan em regalà una obra de teatre d'Espriu: *Antígona*. Una obra que un temps després vaig intentar inútilment escenificar. Salvador Espriu continuava sent l'autor de les *Cançons de la roda del temps*. Joan em duia llibres de València. Recorde, perquè va ser molt important, una antologia de José Luis Goytisolo en bilingüe, *Poetas catalanes contemporáneos*. La guardo encara, perquè no li la vaig tornar. Gràcies a aquest llibre vaig descobrir alguns dels meus mestres futurs, com Carles Riba, Joan Vinyoli, Josep Vicenç Foix i Marià Manent.

Faltaven encara uns anys per tal que l'obra d'aquests autors entrara a formar part del meu món poètic de manera natural.

Joan Pellicer m'havia fet veure l'existència d'una tradició literària, com els cantants de la Nova Cançó m'havien fet sentir que es podia cantar de manera semblant als francesos i els italians. Joan Fuster, en aquell llibre i de viva veu, em deia que els valencians teníem una història amagada, una història de la qual ningú, abans, me n'havia parlat. No va resultar un camí fàcil de recórrer, aquest.

Per aquells anys seixanters em passava els matins ajudant el pare en les feines del magatzem, encara que amb menys dedicació que abans de la malaltia; per les vesprades anava a estudiar a una acadèmia privada. Eren moments complicats a casa, econòmicament parlant. Mon pare tenia seixanta anys i s'havia adonat, finalment, que el fill ni volia ni podia seguir el camí que ell li havia traçat: fer de comerciant o exportador de fruites i d'hortalisses. Per això, si en discutíem (ell en deia «raonar», no «discutir») em demanava què volia fer per a guanyar-me la vida, i s'espantava quan li deia que «volia anar-me'n», encara que no sabera on, ni com, ni quan. Quan ma mare s'inquietava per les meues rareses, em preguntava què pensava fer amb la meua vida, i jo li responia que volia estudiar.

—Estudiar què? —deia ella.

—D'entrada, acabar el batxiller superior.

—I després?

Quan li vaig dir que volia ser poeta, ma mare es posà a plorar, pensant que els poetes es morien de gana, si no tísics. Per a ella, que el fill volguera ser poeta era un drama; mon pare era massa realista per a creure que els versos donaren per a res de profit. Ells dos pensaven en el meu futur; jo, en el meu present.

—I com et guanyaràs la vida, fill?

—No ho sé, mare.

Cada dia, havent dinat, amb una carpeta i llibres, eixia de casa i me n'anava caminant a Gandia, contant-me històries en silenci, fins que m'installava a l'altell de la cafeteria Moreno, situada al carrer Major, on habitualment estava sol, o, millor, amb mi mateix. Moreno era la cafeteria més moderna del centre, per bé que «moderna» volia dir que els seients eren de metall i folrats d'escai, que hi havia espills, algun que altre quadre, molta llum i parets de vidres. Era com estar al carrer i en la llotja d'un teatre. Em demanava un café i em passava la vesprada llegint, estudiant, escrivint. El cambrer, un home jove i alt, somrient i de poques paraules, em saludava educadament; jo sempre demanava el mateix, un café.

Així, amb un café, m'hi passava les hores llegint, meditant, fantasiejant, o xarrant si arribava cap conegut. No em molestava el soroll de la cafeteria, ni el tràfec del carrer, ni la resta de la clientela, installada a la planta baixa del local. L'altell de Moreno el vaig convertir en l'indret on trobava la concentració necessària per a pensar i escriure, quan no em torbava observant la gent que passejava amunt i avall pel carrer Major. Aquest carrer, estret i llarg, era el centre comercial de la vila, on hi havia els millors establiments, les botigues de teixits, dolceries, sabateries, tendes de discos, llibreries, un parell de farmàcies, i un hotel, fins i tot; era on tothom acudia a mirar aparadors i admirar allò que molts no podien comprar.

La meua vida havia canviat a causa de la llarga malaltia anònima que havia patit dels disset als dinou anys. Els amics d'adolescència els havia anat perdent, l'un darrere de l'altre; uns havien marxat a distintes universitats, uns altres a l'estranger; uns pocs havien trobat núvia i feina... Els anys de malaltia els havia passat entre febres, deliris, soledats, balades

i cançons (Elvis Presley, Paul Anka, Ray Charles, Domenico Modugno, Françoise Hardy...), quan no mirant el Montdúver nevat des del finestral de la sala d'estar de casa, com qui mira a la pantalla el començament d'una pel·lícula de la Paramount en technicolor i cinemascop. En les meues fantasies adolescents, aquella muntanya es feia màgica, com a la novella de Thomas Mann.

Joan —repetesc— em va ajudar a no caure en el pou fosc que tenia davant, o, millor, a eixir del laberint on estava capficat. M'ajudà a trobar la llum que aclaria la meua confusió interior. Gràcies a ell, i a les persones que per ell i amb ell aniria tractant, i coneixent, empenia la ruta que m'ha dut on ara estic. Per això, tinc Joan pel guia d'aquells temps on tot estava començant. Ell se'm destaca en el paisatge humà d'aquella època atrafegada, rebolicada i confusa: uns anys tèrbols, tronats, però reals i fantàstics alhora en el record.

Quan Joan entrava a la cafeteria Moreno, l'escala que pujava al pis tremolava com la que baixava al soterrani de l'Ateu. La seua arribada era un rebombori joiós. Joan tenia el caminar àgil, lleuger, i trotava, sempre inquiet. Solia vindre a Gandia els caps de setmana, normalment amb autobús, i de vegades amb el Siscents de son pare. De tant en tant, ens escapàvem a la platja de Daimús on la seua família tenia un apartament, o a la Drova, on la meua tenia la caseta d'estiueig, o d'excursió platgera pels voltants, a ballar, que a mi m'agradava molt. De vegades filosofàvem, mirant la mar o la serra, sobre el passat i el futur, sobre nosaltres i els altres, sobre la vida i la mort...

Un dia Joan em preguntà si tenia a disposició el meu Dos Cavalls per anar a Dénia. Li vaig demanar què anàvem a fer